

Eduard Vilde

Minu esimesed «tribulised»

See e-raamat on skaneeritud ja toimetatud
Tartu Linnaraamatukogus

Raamatu aluseks on Eesti Raamatu 1973.
aasta väljaanne

2013

Tartu Oskar Lutsu nimeline
Linnaraamatukogu

Olin seitse aastat vana, kui mulle esimene suur au osaks sai, mis minu iseteadvust märksa tõstis. Parun ja paruniproua olid pika arupidamise ja sisemise võitluse järel otsusele jõudnud valida mind oma ainuma pojakese mänguseltsiliseks — mind, aidamehe Eedit, kõigi teiste mõisalaste seast! Toatüdruk kutsus ühel päeval ema „üles” — nõnda nimetati meil härrastemaja —, ja kui ema jälle „alla” tuli — nõnda nimetati meil teenijatemaja —, tõi ta minu toa tagant vihmalooigust välja ning ütles mulle ärevusest väriseva häälega:

„Poiss, tule, ma pesen su puhtaks; sa pead noorhännaga mängima minema — *noorhännaga*, kas kuuled!”

Põhimõtteliselt polnud mul jumala vee vastu midagi, kui see mu alumisi kehaliikmeid niisutas ja kas või kaenla alla ulatus, aga nägu ja kaela — iseäranis kaela märjaks teha lasta, pealegi kui seejuures seepi tarvitati, mis mulle iga kord silma läks, see oli mu surm, selle vastu tõrkusid kõik mu sisemised tundmused. Ema ja minu vahel algas siis — nagu igal hommikul — meelegeitlik võitlus, mis paraku tugevama võiduga lõppes, ja see tugevam polnud mitte mina. Varsti olin otseti pesuvaagnas, suud-silmad seebivahtu täis, ja ema nühkis ja küüris, nagu oleks tal minu asemel piimapütt või

koorekirn käte vahel. Minu ulguvat protesti ei pandud mikski — hoopis selle vastu, mulle käis paar lahmakat selleks loodud tallermaa peale, nii et tolm aga lendas...

Nüüd järgnes suurepärase peasugemine isa tehtud pigiharjaga; et mu juuksed — nagu ikka — olid väga vanunud, siis oli valu suur ja mu ulgumine paisus mõirgamiseks. Veidi lepitavat tasu pakkus mulle ainult see, et ema mulle lõppeks kõige paremad pühapäevahilbud selga tõmbas.

Vaheajal ilmus isa, ja ma sain nüüd vanemate jutust kuulda, mispärast parun ja paruniproua pika arupidamise ja sisemise võitluse järel minu, aidamehe Eedi kõigi mõisalaste seast oma ainuma pojakese mänguseltiliseks olid valinud.

Ma meeldivat prouale kõigepealt oma puhtuse poolest. Kuna kärneri ja kutsari ning sihvermeistri¹ laste näod ja käed olevat alati kriimud — opmanil ei olnud lapsi — olevat minukese põsed ja sõrakesed alati nii ilusad puhtad. (Jaa, kui paruniproua oleks teadnud, kuidas ma pesemist kartsin, ja et ma ainult sellepärast näo ja käed puhtad püüdsin hoida!) Teiseks ei olevat mu nina, nagu teistel lastel, iialgi — noh, kuidas tuleks kirjakeeles öelda: mu ema tarvitas paraku lihtsat viru maakeelt — mu ninaalune ei tuletavat rasva-küünlaid meelde... (Nagu näha, polnud paruniproua mu mõlemaid käiseid lähemalt

¹ Sihvermeister — ülemlambur (saksa k. Schäfermeister).

silmitsenud!) Lõppeks ei olevat ma nii „narr” kui teised lapsed — mina mängivat enamasti üksinda, ja see tähendavat — kuidas ta nüüd öelnud? — see tähendavat saksa vaimu või suurtsugu vaimu või pagan teab mis vaimu; minule oli see vaim hoopis tundmatu, ja ma aimasin, et paruniproua ses asjas raskesti eksib, mis aimus ka varsti täide läks.

Isa oli muidugi uhkuse pärast oma „suurtsugu vaimuga” poja üle niisama liigutatud nagu emagi, ja nüüd hakkasid mõlemad mulle võidu tulusaid õpetusi kaasa andma, kuidas mul noorhärraga tuleks ümber käia. Terve kombeõpetuse katekismus topiti mulle pähe, aga ma tahan õiglaselt tunnistada, et see mul enamasti ühest kõrvast sisse ja teisest välja läks. Ainult nii palju on mul praegu veel meeles, et ma pisikese paruni ette ilmudes mütsi peast pidavat võtma, et ma teda mitte lihtsalt nimepidi „Villi” ei võivat kutsuda, vaid „noorhärra”, ja et ma kõik tema käsud pidavat täitma, aga teda mitte käskida ei tohtivat. Ma ei tohtivat temaga riidu minna, teda lüüa ega tõugata, ülepea oli seda, mida ma ei tohtinud, nii palju, et ma tõesti ei teadnud, mida ma õieti pidin tohtima.

„Aga kui ta *mind* lööb või tõukab?” küsisin emalt.

„Siis kannata ära,” vastas ema, „tema on ju saks.”

Ja kui ema mu suuri silmi nägi, ruttas ta juurde lisama: „Saksalapsed ei löö ega tõukagi,

saksalapsed on pailapsed, ja ole sina ka pai, siis saad proua käest ilusaid asju!”

Ema viis mu nüüd kättpidi härrastemaja trepi ette, kus mind paruni ja paruniproua juuresolekul noorhärrega „suu suud vastu” seati.

Oli ilus mustaverd poisike, umbes minuvanune, aga pikem ja peenem minust. Hakkasime teineteist vastastikku silmitsema, tunnistama, uurima, meie silmad vajusid sügavasti teineteisesse. Ma olin teda siinamaani ainult eemalt näinud, kaugelt eemalt; nüüd seisis ta nii ligidal minu ees, et ta soe hingeõhk mu põske puutus. Mul oli veel selgesti meeles, mis mõtted mu peakesest sel silmapilgul läbi veeresid.

Poiss ise ei meeldinud mulle nii kui tema riided. Ma vaatasin tema ja siis enese peale ja tundsin nagu häbi. Hakkasin alt peale: tema jalad ja minu jalad! Temal päikese käes läikivad kingad siretavate hõbepannaldega jalas; mul ainult tókati ja searasvaga võitnud vene saapakased, mille sääred nii kurvameelselt lossi vajunud. Temal peenike sinisetriibuline, kuldsete ankrutega ilustatud madruseülikond seljas ja helevalge, hiilgav krae ümber kaela ja õlgade; mul omakootud potisiinised poolvillased püksid rebadel² ja roosa sitskuub, kraeta ja ankruteta, üle särgi. Temal tuliuus kahe siidlindiga meremehemüts peas, mille esiselt suured kuldtähed särasid, mul Rakverest Kondivalu

² reba — kehaosa allpool puusi, reis.

kaupmehe käest ostetud „kahekümnekopikane”, mille laguneva noka seest papitükid maha pudenesid ja mille alguskarva ma isegi enam ei mäletanud.

Veel haledamale otsusele iseenele kohta jõudsin, kui mu pilk langes noorhärra loendamata paljude mänguasjade peale, mida trepiesine täis oli. Kui ilusad kollased ja läikivad olid nad — kõik need vankrid, kärud, labidad, kirved, saed, haamrid! Seal seisis koguni päris loomuliku naha, laka ja sabaga mänguhobune punase sadulaga kiikaval alusel — muudkui istu selga ja sõida! Ma mõtlesin oma mänguasjadele, ja jälle käis südamest hale vool läbi. Minu terve vara oli ainult mu enese tehtud värvimata puulabidas, kärneripoisi sepihitsetud pisike vanke, millel üksnes rattad ja needki ilma kodarateta, siis Karja-Jüri kingitud poollõhkine pajuviile ning jälle mu enese valmistatud veevirts heinputkest...

„Eedi, tereta ometi noorhärرات ja tee ilus „kratsfuss”!” äratas mind korraga paruniproua terav hääl mu mõtetest.

Et ma ei teadnud, mis on „kratsfuss”, siis jätsin ta parem tegemata ning sirutasin ainult käe truusüdamlikult välja. Seejuures unustasin mütsi peast võtmata, ja et ma ema sosistatud meeldetuletusest aru ei saanud, siis pidin seda häbi kannatama, et ema mul mütsi peast võttis, mille ta mulle alles proua armulise lubamise tõttu jälle pähe

pani. Noorhärرات ei sunnitud „kratsfussi” tegema ega mütsi tõstma ühtigi, oldi üsna rahul, kui ta pooltõrkvalt oma pisikese valge käekesega minu pihku puudutas.

Mul oli loomuomaduseks oma silmapilkseid tundmusi kohe avaldada, seepärast pöördusin ema poole ning ütlesin sosinal:

„Näe, kui ilusad riided ja asjad on noorhärрал,” kusjuures ma sõna „noorhärра” peale etteheitva rõhu panin, mida ema väga hästi mõistis.

„Nojah,” vastas ema niisamuti sosistades, „noorhärра on ju saks.”

„Miks meie siis saksad ei ole?”

„Rumal laps, sellepärast, et me oleme teenijad.”

Ma olin nüüd niisama tark nagu ennegi ja oleksin hea meelega edasi pärinud, aga ema pani mulle käe suu peale, pühkis põllenurgaga veel mu nina ja käskis mind noorhärрaga mängima hakata” Paruniproua poolt saime siis veel põhjalikud määrused, kus me pidime mängima ja kui kaugele harrastemajast eemale tohtisime minna; mõisa taga olevale tiigile lähenemine keelati meile meie suureks kurvastuseks kõvasti ära.

Esimene mängupäev läks läbistikku kaunis õnnelikult mööda. Et saksalapsed just pailapsed oleksid, et nad kedagi ei löö ega tõuka, seda ma noorest parunist küll ei märganud. Ta hakkas mulle juba esimesel poolel tunnil oma labidaga liiva silma loopima, ajas mulle oma käru jalge vahele, nii et

ma kõhuli kukkusin, ja kiskus vahel ajaviiteks mu karvu. Ema käsku mööda ja „ilusate asjade” peale mõeldes, mida mul paruniproualt oli oodata, neelasin valupisarad alla ja kannatasin kõik kätte maksmata ära. Tasuks oma kannatamise eest sain õhtul proualt — õhukese viilaka kollast saia.

Võite arvata, et ma tundsin end veidi petetud olevat, mispärast noorhärri käsi järgmisel päeval mitte enam nii hästi ei käinud. Loopis ta mulle jälle liiva silma, siis loopisin talle vastu; ajas ta mulle jälle käru jalge vahele, siis kukutasin ta oma labidaga ninali, ja kiskus ta minu karvu, siis rebisin ma teda kõrvust, sest karvad olid tal kiskumiseks liiga lühikeseks põetud, kõrvad aga just parajad. Tema mehike tõstis iga kord põrgukära, aga õnneks polnud saksu sel päeval kodus, nii et mu peale kaebama ei võinud minna.

Kolmandal päeval sündis midagi, mis mu kuulsusele ja hiilgusele olla noorhärri mänguseltsiline niisama äkilise kui traagilise lõpu tegi. Noorhärri piinas vastupidamatu himu minna tiigi äärde, ja nagu varsti selgus, ka tiigi peale, — tegu, mis meile nii kõvasti oli keelatud. Aga et noorhärri tahtis ja mina tema tahtmisi ema käsu järgi pidin täitma, ja et ma ka ise tahtsin, siis ei leidnud ma põhjust sellele vastu panna.

Oli ka minu teada täiesti hädaohutu ettevõtte, sest vesi oli tiigis vaevalt jalasügavune, kõik muu oli paks pori, mille sees mustad verekaanid

looklesid. Sinna ei võinud ju keegi uppuda! Ma ise olin „laevadega” nii sagedasti terve tiigilombi ristipõigiti läbi sõitnud. Laevadeks nimetasime meie, teenijate lapsed, vana vettinud ust ja niisama vana vettinud tõrrekaant, mis me kord viinaköögist ühendatud jõul tiiki olime vedanud, et nende peal — teivastega tagant tõugates — meresõitused ette võtta.

Noorhärja ja mina olime varsti laevul — tema uksel, mina tõrrekaanel. Sõit läks teivaste tõukel toredasti, ja kui Ameerika mitte juba leitud poleks olnud, meie oleksime ta julgesti üles leidnud. Aga „ookean” oli meiesugustele kangelastele liiga väike, ta oli meil varsti igast sopist läbi purjetatud, ja me püüdsime meremeheelust uusi huvitavaid külgi leida. Leidja oli noorhärja. Ta hakkas mind oma teiba abil veega pilduma. Selles oli ta nii osav, et mu õhuke sitskuub varsti nõretas ja porist mustakirjaks muutus.

„Noh, kui meresõda tahad, siis olgu meresõda,” mõtlesin ma iseeneses, seadsin oma laeva lahinguolekusse ja panin suurtükid sülgama.

Väike saks oli minu julguse üle esmalt kohmetanud, siis hakkas appi karjuma ja viimaks palus sõjariistaderahu. Ma olin nõus. Aga kes rahu ei pidanud, kes lepingu truudusetult murdis, oli väike saks. Ta tõukas oma laeva minu omaga külge vastu — me peatusime kalda ääres —, ja enne kui ma tema salalikku plaani mõistsin märgata, oli

ta mul teibaga mütsi peast vette virutanud, kusjuures teivas nii valusasti mu pead puudutas, et mul silmad tuld lõid.

See kelmus kisendas kättemaksmise järele! Haavatud lõvi vihaga kiskusin truudusetu vaenlase käest sõjariista, hüppasin tema laevale — ja nüüd algas käsitsivõitlus, mille koledusi sulg tõrgub kirjeldamast.

Mäletan ainult veel, et kindel pind meie jalge alt äkitselt kadus, et süsimustad paksud lained meie peade üle kokku lõid — siis valitses tüki aega sügav vaikus...

Kui mu silmad jälle veidi seletama hakkasid — nõudis palju meeletlikku kraapimist, enne kui niikaugemale jõudsin —, nägin oma jalge ees sügava pori sees midagi siputavat. Ja kuidas siputavat! Nii siputab ainult elukas, kel surmahäda käes. Ja see elukas oli meie vaene noorhärja.

Mu südamest tuksatas tundmus läbi, et midagi on sündinud, mis ei ole mitte väga hea. Välgukiirusel asusin siputaja peast kinni — ma usun vähemalt, et see pea oli — ning hakkasin teda, kõike oma kangelasjõudu kokku võttes, kaldale rebima. Seejuures oli mu õnnetu vaenlane vait kui sukk. Polnud ka ime — ta suu oli paksu pori täis.

Minu päästetöö läks õnnelikult korda. Varsti seisis väike saks kaldal omal jalal. Aga jumala eest, nii „kurva kujuga rüütli”³ nägin elus esimest korda.

³ Viide Cervantese Don Quijotele.

See mehike, kes seal kõssis ja lossis mu jalge ees seisis, tuletas meelde enam koerte puretud ja mudast väljatõmmatud vaest varest kui meie mõisa noorharrat. Ta kingad hõbedast panneldega, ta peenike madruseülikond kuldsete ankrutega, ta helevalge läikiv krae — kõik oli nagu pigipatta kastetud, ning tiigi mustaval pinnal ujus ta kuldtähtedega meremehemüts minu kahekümnekopikase Kondivalu lätuga võidu Ameerika poole!... Et ka minu *oma* välimus mõndagi soovida jättis, et mu roosa kuub ja potisinised säärekatted sisseimetud veest ja porist tinarasked olid, seda ei pannud ma oma kaastundlikus ärevuses tähele.

Nüüd algas mul samaariamehe tegevuse teine järk pisikese porise sõjamehe kallal. Ma hakkasin ta nina, suud, silmi ja kõrvu mustast mudast tühjendama. Oh, et ma ta *suu* kinni oleksin jätnud! See suu sai mulle hukatuseks, sest niipea kui ta jälle hinge läbi laskis, hakkas ta hüüdma — ta hakkas hüüdma nagu auriku hädasarv, nagu see pasun, mis Jeeriku linna müürid ümber lükkas. Terve mõis, mõisa terve ümbrus kolme verstani ringi rōkkas aga nii, et mõisas ja külas hakkasid koerad ulguma ja inimesed jäid kahvatudes seisma.

Ei kestnud kaua, kui tiigi vagusail kallastel suurepärase *elu* tekkis. Terve mõis ja pool valda näis kokku jooksvat: kõige ees parun ja paruniproua käsi ringutades, nende kannul pikas

reas peremansel, toapoiss, toatüdrukud, kokk ja kokapoiss valge mütsi ja põllega, esimesel pikk nuga, teisel kulp käes, siis korratus trobikonnas opman, meier, kärner, kutsar ja tallmeister oma auväärt abikaasade ja tütardega, lõppeks kõik tallipoisid, kärneripoisid, hane- ja seapoisid, hulk teomehi ja külarahvast. Terve sõjavägi tõttas õnnetule noorhärrale appi, ja kõigi näod peegeldasid arvamust, et tal kõige vähemalt nüri noaga pead maha lõigatakse.

Mul pole vist vaja juurde lisada, et ka minu isa ja ema olid appitõttajate hulgas, ja kui ma seda esimese ehmatusega tähele ei pannud, siis andsid nad endast varsti kõige mõjuvama viisil märku. Härra, proua ja minu vanemad olid esimesed, kes meid ümber piirasid; mõlemad emad pörkasid meid nähes karjatades tagasi, ja paruniproua kiskus nuuksudes oma murjaniks muutunud pojakese rinnale. Sedasama tahtis ka minu ema minuga teha, aga ta jäi poolel teel seisma, sest mõisahärra vihane hääl hüüdis:

„See on muidugi kõik sinu üleannetu poja süü, aidamees! Ma loodan, et sa temale hea keretäie annad!” — Käsk, mille isa karvapealt täide saata lubas.

Seepeale lahkusime rahvapilve sees õnnetuspaigast — mina vaese vangina isa ja ema vahel, noorhärta toapoisi süles ruttu kokkuotsitud rätide sees. Nagu ma hiljem kuulsin, viidud

noorhärä sedamaid palavasse vanni ja sealt söngi soojade vaipade ja patjade vahele, kuna kutsar linna tohtri järele kihutanud. Mind aga ootas kodus sõjakohus, ja valjule kohtule, kes mu süütusetõendused kõik tähele panemata jättis, järgnes raske ning häbistav nuhtlus.

Siiamaani oli mind ainult ema karistanud — õrnalt ja harva, nagu esimest ning ainumat last karistatakse; palja ihu peale polnud ta mind veel kordagi löönud. Täna aga läks järg isa kätte, ja ta alustas ettevalmistusi, mis mu ihukarvad püsti ajasid. Väljast toodi kohutav vitsakimp sisse, aknad lükati lahti, et mu kisa mõisamajja kuulduks, ja siis kisti mu märjad potisinised jalast. Mis lõppeks tuli, selle peale, oh lugeja, lase mind laotada häbelik kate ning lepi sellega, kui sulle kaeblikult kõrva sosistan: „Isa käest sain täna — oma esimesed triibulised! Soojad punasetriibulised!”